

Лекція 26. Громадянська освіта або чому права людини мають бути неодмінною цінністю в суспільстві?

У цій лекції поговоримо про критичне мислення в громадянському вихованні. Кожному вчителю, окрім викладання конкретних предметів, доведеться проводити виховну роботу на так званих класних годинах. Перед вчителями часто стоїть проблема, яку саме тему для обговорення обрати. Зараз дуже актуальною темою стає протидія пропаганді, оскільки учні часто стають жертвами або пропагандистського впливу різноманітних деструктивних сект, або будь-яких зацікавлених осіб, що прагнуть вплинути на ситуацію в Україні. Аби протидіяти пропаганді, слід мати на увазі два важливих моменти: 1) пропаганда завжди скидається на логічні умовиводи, тому її не завжди так легко ідентифікувати; 2) слід опікуватися культурою мислення, що базується на контраргументації. Лише там пропаганда не має шансів на успіх, де громадяни навчені та привчені перевіряти інформацію, не сприймати її на віру та ставити контрольні запитання, виводити висновки із запропонованих положень. У такому разі наявний міцний імунітет в протидії пропагандистським впливам.

Як і будь-яка освіта, громадянська освіта має чотири змістовних компоненти: 1) знання (в нашому випадку — знання норм права, права людини); 2) уміння та навички (відстоювати свої права та дотримуватися прав інших); 3) досвід творчої діяльності (ситуації перетину прав, які передбачають доцільне розв'язання та узгодження прав взаємодіючих сторін); 4) досвід емоційно-ціннісного ставлення або наші цінності). Або простіше: знання, уміння, творчість, цінності. При підготовці виховних заходів слід попіклуватися про добір методів навчання, які дозволяють засвоїти компоненти змісту освіти.

Існує багато класифікацій методів навчання, приміром, за джерелом знань (звідки ми отримуємо інформацію) поділяють методи на: 1) словесні; 2) наочні; 3) практичні. Наявна безліч класифікацій, але вони здебільшого зроблені за несуттєвими ознаками. Оскільки метод навчання – це взаємодія вчителя та учнів, то виділяти методи навчання слід за суттєвою ознакою: який характер має ця взаємодія? З моєї точки зору, класифікація І. Я. Лернера та М. М. Скаткіна зроблена за суттєвою ознакою. Вони виділяють методи навчання залежно від того, як змінюється взаємодія вчителя й учнів. Якщо максимальною у взаємодії є участь вчителя, це – пояснювально-ілюстративний метод. Якщо мінімальна (інший полюс) – дослідницький метод.

Процес освіти рухається в такому напрямку: від неспроможності учня самостійно виконувати якусь діяльність до самостійного виконання при нашій підтримці та допомозі. Можна проілюструвати цю глибоку філософську ідею таким прикладом. Тривалий час в ХХ ст. намагались вирішити проблему сліпоглухонімих дітей. Такі діти у ранньому віці перенесли хвороби, що спричинили сліпоглухоту. Ці діти не виявляли жодних ознак психіки навіть на рівні тварин, вони були «рослинами». Якщо їх вчасно не погодували або не захистили від холоду, вони тихо вмирали. Постає проблема: як зробити цих дітей людьми. Різні підходи обирались. Думали так: що відрізняє людину від тваринного світу? Мова. Тому намагались навчити їх мови, проте виходила дресирована тваринка. І лише тоді, коли за вихідне положення взяли, що в основі психіки є діяльність, тоді справа пішла успішно. Першим кроком стало відсторонення соски, аби дитина потягнулась за нею. Інтернат цей існує й досі, видано чимало книжок про цей експеримент. Багато вихованців цього закладу отримали наукові ступені з психології тощо.

Одним із показових прикладів є те, як навчали цих дітей їсти ложкою. Вихователь починав водити рукою дитини від миски до рота. Неодмінно наступав той момент (і це було відчутно вихователю), коли з'являвся самостійний рух руки вихованця. У цей момент вихователь відпускав свою руку, аби вихованець міг їсти сам. Вкрай важливо для вихователя не пропустити цей момент, бо

якщо його прогавити й продовжувати наполегливо керувати учнівською рукою, то вона ставала слухняною та безініціативною. У такому разі втрачалася основа для виховання людини розумної.

У основі будь-якого педагогічного процесу покладене аналогічне керівництво педагога учнем. І вкрай важливим є той момент, коли виховні впливи педагога мають зменшуватися, а самостійність учня збільшуватись. І. Я. Лернер та М. М. Скаткін якраз-таки виділили методи навчання згідно з цією закономірністю. Кожний наступний метод в їх класифікації передбачає збільшення самостійності учня та зменшення втручання вчителя. Приміром, пояснювально-ілюстративний метод передбачає, що вчитель надає інформацію, а учень слухає, сприймає, запам'ятовує. Повна активність вчителя, мінімальна активність учня. Репродуктивний метод – вчитель дає завдання на відтворення певної інформації або дії, а учень відтворює навчальний матеріал. Проблемний виклад – вчитель формулює проблему та показує шлях наукового пошуку. За цього методу самостійність учня зростає: він має стежити за логікою розмірковувань, за формою доведення, за переконливістю обґрунтування.

Частково-пошуковий метод передбачає, що вчитель формулює загальну проблему і шляхом спонукальних запитань спрямовує розумовий пошук учня на розв'язок проблеми. Таким чином, частково-пошуковий метод передбачає самостійні дії учня під керівництвом вчителя. Останній метод – дослідницький – передбачає повну самостійність учня. Таким чином, маємо п'ять методів навчання: 1) пояснювально-ілюстративний; 2) репродуктивний; 3) проблемний виклад; 4) частково-пошуковий; 5) дослідницький.

Отже, у нас є чотири компоненти змісту освіти та п'ять методів навчання. Постає питання: який метод найліпше підходить для засвоєння учнями того чи іншого компоненту змісту освіти. Поміркуйте та спробуйте відповісти на це запитання самостійно.

Спробуємо розібратися. Якщо нам треба швидко передати учням знання, який метод буде найпридатнішим? Пояснювально-ілюстративний, оскільки він надає нам можливість швидко сформулювати знання в учнів. Який метод нам дозволяє найоптимальнішим способом сформулювати вміння і навички? Репродуктивний метод – вправи, які тренують наші навички. Який метод дозволяє учням здобути досвід творчої діяльності? У такому разі у пригоді стануть методи проблемного навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий, дослідницький. Останній компонент змісту освіти – досвід емоційно-ціннісного ставлення ми теж здобуваємо шляхом розв'язання проблемних моральних ситуацій.

Таким чином, при плануванні виховних заходів треба пам'ятати, що нам слід передати учням знання про права людини. А найкращий метод для цього – пояснювально-ілюстративний. Коли нам потрібно сформулювати в учнів навички відстоювати свої права та дотримуватися прав інших, то найкращим методом буде репродуктивний – розв'язання стандартних задач, які б вимагали стандартних реакцій в типових ситуаціях. Для того, аби вирішити складні ситуації перетину прав, тобто набути досвіду творчої діяльності, слід пропонувати проблемні задачі, які не мають простого способу вирішення та потребують творчих зусиль. Класичним прикладом є задача, коли необхідно узгодити права вуличних художників, які малюють графіті на будівлях, із правами власників будинків, чії стіни перетворюють на полотно. В основі захисту прав вуличних художників знаходиться право людини на свободу слова та вираження власного потенціалу. З іншого боку, власники будинків теж мають права, і вони теж підлягають захисту. Ця ситуація вимагає узгодження наших цінностей: в такому випадку свободи слова та права власності. Європейський суд з прав людини якраз-таки займається тим, що вирішує ситуації, де права людей перетинаються. Набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення теж забезпечується проблемними методами навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий, дослідницький. У цьому разі ми намагаємося переконати учнів, чому ми маємо прийняти права людини як особистісну цінність та слідувати їм приписам. Основним аргументом на

користь необхідності жити згідно з правами людини є той факт, що країни, які дотримуються прав людини живуть добре, заможні, мають високий індекс щастя. Там, де є свобода особистості, там є і загальний добробут.